

TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLARNI BOSHQARISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Saidov Xayotjon Raxmatulloevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Moliya va bank ishi kafedrasida stajior o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10525156>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklar tomonidan kredit berish yanada kengiyib bormoqda. Ular davr taraqqiyoti bilan shahdam qadam tashlash maqsadida hamda raqobat kurashiga bardosh bera olishda o'z xizmat turlarini ko'paytirishlari va rivojlantirishlari shart. Bu o'z navbatida tijorat banklari xususiy kapitalining milliy va halqaro standartlar darajasiga yaqinlashtirish bo'yicha ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan tadqiqotlar olib borilishini taqazo etmoqda. Kredit operatsiyalarini amalga oshirishda muammoli kreditlarning yuzaga kelishi, ularning buxgalteriya hisobini xalqaro standartlari talablari asosida tartibga solishni zaruriyat qilib qo'ymoqda. O'zbekiston Respublikasida faoliyat olib borayotgan tijorat banklarida kredit monitoringgi va muammoli kreditlar haqida bo'lib, unda bugungi kundagi tijorat banklari kredit portfeli monitoringidagi kamchiliklar, yutuqlar va xorij tajribasini qo'llashda qaysi jihatlari mamlakatimiz iqtisodiy muhiti uchun munosib ekanligi haqida qisqacha fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: Kredit monitoringgi, kredit riski, kredit portfeli, muammoli kreditlar (NPL).

IMPROVING PROBLEM LOAN MANAGEMENT PRACTICES IN COMMERCIAL BANKS

Abstract. In this article, lending by commercial banks is expanding. They must increase and develop their services in order to keep pace with the development of the times and to be able to withstand the competition. This, in turn, requires carrying out studies of scientific and practical importance on bringing the private capital of commercial banks closer to the level of national and international standards. The emergence of problem loans in the implementation of credit operations makes it necessary to regulate their accounting based on the requirements of international standards. It is about credit monitoring and problem loans in the commercial banks operating in the Republic of Uzbekistan, it briefly describes the shortcomings, achievements and foreign experience in the monitoring of the credit portfolio of commercial banks today, which aspects are suitable for the economic environment of our country.

Key words: Credit monitoring, credit risk, credit portfolio, non-performing loans (NPL).

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАКТИКИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОБЛЕМНЫМИ КРЕДИТАМИ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Аннотация. В данной статье расширяется кредитование коммерческих банков. Они должны увеличивать и развивать свои услуги, чтобы идти в ногу с развитием времени и выдерживать конкуренцию. Это, в свою очередь, требует проведения исследований научного и практического значения по приближению частного капитала коммерческих банков к уровню национальных и международных

стандартов. Появление проблемных кредитов при осуществлении кредитных операций обуславливает необходимость регулирования их учета с учетом требований международных стандартов. Речь идет о кредитном мониторинге и проблемных кредитах в коммерческих банках, действующих в Республике Узбекистан, кратко описаны недостатки, достижения и зарубежный опыт мониторинга кредитного портфеля коммерческих банков на сегодняшний день, какие аспекты подходят для экономической среды Узбекистана. наша страна.

Ключевые слова: *Кредитный мониторинг, кредитный риск, кредитный портфель, проблемные кредиты (NPL).*

Muammoli kreditlar(NPL) - bu qarz oluvchi belgilangan muddat davomida rejalashtirilgan to'lovlarni amalga oshirmaganligi sababli to'lanmagan kredit. Ishlamaydigan holatning aniq elementlari kreditning muayyan shartlariga qarab farq qilishi mumkin bo'lsa-da, "to'lovsiz" odatda asosiy qarz yoki foizlarning nol to'lovlari sifatida aniqlanadi.

Belgilangan muddat sanoat va kredit turiga qarab ham farq qiladi. Biroq, odatda, muddat 90 kun yoki 180 kun. Muammoli kreditlar (NPL) - bu qarz oluvchi majburiyatni bajarmagan va ma'lum vaqt davomida asosiy qarz yoki foizlarni rejalashtirilgan to'lovlarni amalga oshirmagan kredit. Bank sohasida, agar qarz oluvchi 90 kun o'tgan bo'lsa, tijorat kreditlari muammoli hisoblanadi. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi, agar kelajakdagi to'lovlar bilan bog'liq yuqori noaniqlik mavjud bo'lsa, muddati 90 kundan kamroq muddat o'tgan kreditlarni muammoli deb hisoblaydi. Biroq, NPLlarning standarti yoki ta'rifi yo'q. Ba'zi banklar kapitalni bo'shatish va/yoki daromad keltiradigan kreditlarni bajarishga e'tibor qaratish uchun boshqa banklar yoki investorlarga NPL sotishni afzal ko'radilar.

Muammoli kredit (NPL) defolt yoki defoltga yaqin deb hisoblanadi. Kredit to'lanmagan bo'lsa, qarzdor uni to'liq to'lash ehtimoli ancha past bo'ladi. Agar qarzdor NPL bo'yicha to'lovlarni qaytadan boshlasa, qarzdor o'tkazib yuborilgan barcha to'lovlarni uddalamagan bo'lsa ham, u qayta ishlaydigan kreditga (RPL) aylanadi. Bank sohasida, agar qarzdor 90 kun ichida foizlar yoki asosiy qarzni nol to'lagan bo'lsa yoki muddati 90 kun o'tgan bo'lsa, tijorat kreditlari muammoli deb hisoblanadi. Iste'mol krediti uchun muddati 180 kun o'tgan bo'lsa, uni NPL sifatida tasniflaydi. Agar asosiy qarz yoki foizlar to'lanmagan yoki o'tkazib yuborilgan bo'lsa, kredit kechiktirilgan hisoblanadi. Qarz beruvchi kredit shartnomasini buzilgan deb hisoblasa va qarzdor o'z majburiyatlarini bajara olmagan hisoblanadi.

Muammoli kreditlar turlari (NPL) qarz bir necha usul bilan muammoli kredit holatiga tushishi mumkin. NPLlarga misollar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 90 kunlik foizlar kapitallashtirilgan, qayta moliyalashtirilgan yoki kelishuv hamda dastlabki shartnomaga kiritilgan o'zgartirish tufayli kechiktirilgan kredit.
- To'lovlar 90 kundan kam kechikkan kredit, lekin qarz beruvchi endi qarzdor kelajakda to'lovlarni amalga oshirishiga ishonmaydi.
- Asosiy qarzni to'lash muddati tugagan, ammo kreditning bir qismi to'lanmaganligicha qolgan kredit.

Kreditni boshqarishning asosiy qismi bu muammoli kreditlarni erta aniqlash va faol boshqarish, kreditorni nomaqbul tavakkalchilikdan himoya qilish. Muammoli kreditlarni o'z balansida olib borish kreditorlarning pul oqimini qisqartirishi, byudjetni buzishi va daromadlarni kamaytirishi mumkin. Bunday yo'qotishlarni qoplash kreditorlarning keyingi kreditlar uchun mavjud bo'lgan kapitalini kamaytirishi mumkin.

Tijorat banklar tomonidan kredit berish yanada kengiyib bormoqda. Ular davr taraqqiyoti bilan shahdam qadam tashlash maqsadida hamda raqobat kurashiga bardosh bera olishda o'z hizmat turlarini ko'paytirishlari va rivojlantirishlari shart. Bu o'z navbatida tijorat banklari xususiy kapitalining milliy va halqaro standartlar darajasiga yaqinlashtirish bo'yicha ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan tadqiqotlar olib borilishini taqazo etmoqda. Shuningdek, tijorat banklari nafaqat sub'ektlarni kreditlash balki, ushbu resurslardan kutiladigan natijani buxgalteriya hisobi orqali nazorat qilishni taqazo etadi. Shuningdek, kredit operatsiyalarini amalga oshirishda muammoli kreditlarning yuzaga kelishi, ularning buxgalteriya hisobini xalqaro standartlari talablari asosida tartibga solishni zaruriyat qilib qo'ymoqda. Ushbu zaruriyatdan kelib chiqib, tijorat banklarida kreditlar bo'yicha to'lash va ehtimoliy yo'qotishlar zahiralari jarayolari hisobini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Hozirgi kunda xar bir tijorat banki o'zining kredit siyosatini ishlab chiqib, kredit munosabatlarini ushbu siyosat orqali yuritadilar Markaziy bank esa kreditlash bo'yicha umumiy ko'rsatmalar beradi. Shu o'rinda kredit liniyalari haqida to'xtalib o'tsak. Xorijiy bank amaliyotida kreditlashning ikki usuli ma'lum. Birinchi usulning ahamiyati har bir individual tartibda ko'rib chiqilishidir. Kredit ma'lum maqsaddagi mablag' ehtiyojini qondirishga beriladi. Ushbu usul aniq muddatga kredit ajratishda qo'llaniladi. Ikkinchi usulda kredit bank tomonidan qarz oluvchiga oldindan belgilab qo'yilgan kredit limiti bo'yicha beriladi, bunda qarz oluvchi unga qo'yilgan to'lov hujjatini o'z vaqtida to'lash majburiyatini oladi. Kreditlashning ushbu shakli kredit liniyasi deb ataladi. Ochilgan kredit liniyasi kredit hisobiga barcha hisob-kitob pul hujjatlarini bank va mijoz o'ptasidagi shartnomaga asosan to'lash 1 yilga ochiladi, ammo kredit liniyasi undan qisqa muddatga ham ochilishi mumkin. Kredit liniyasi muddati davomida mijoz bank bilan qo'shimcha kelishuvni istagan vaqtida kredit olishi mumkin. Ammo bank qarz oluvchining moliyaviy holatini zaiflashganini aniqlasa, mijozga belgilangan limit chegarasida kredit berishdan bosh tortishi mumkin. Kredit liniyasi, odatda, moliyaviy barqaror va e'tiborli mijozlarga ochiladi. Mijoz iltimosiga binoan kreditlash limiti qayta ko'rib chiqilishi mumkin. Kredit liniyasi - bank yoki boshqa kredit tashkilotining qaroluvchiga ma'lum davr mobaynida kelishilgan limit doirasida huquqiy jihatdan rasmiylashtirilgan kredit berish majburiyatidir. Kredit liniyasining ochilishi kreditor va qarzdorning uzoq muddat davomidagi xamkorligini anglatadi. Shu o'rinda xalqaro kredit liniyasiga ta'rif berib o'tsak: xalqaro kredit liniyasi bu xalqaro miqiyosda qarz oluvchiga ma'lum davr mobaynida kelishilgan limit doirasida huquqiy jihatdan rasmiylashtirilgan kredit berish majburiyatidir.

Hozirgi kunda mamlakatimizda iqtisodiyot tarmoqlarini jadal rivojlantirishni ta'minlashga qaratilgan investitsiya loyihalarini samarali va o'z vaqtida amalga oshirish maqsadida xalqaro moliya institutlari va donor mamlakatlar mablag'larini faol jalb etish bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shundan kelib chiqqan holda, mazkur chora-

tadbirlar doirasida «iqtisodiy jihatdan asoslantirilgan investitsiya loyihalarini ularning moliyalashtirish manbalari aniq belgilangan holda samarali amalga oshirilishini ta'minlaydigan, shuningdek, ularni amalga oshirish bo'yicha mablag'larning nooqilona sarflanishini istisno etadigan, mamlakatni rivojlantirish davlat dasturlarini shakllantirish va moliyalashtirishning sifat jihatdan yangi tartibi joriy etildi». Yaqin o'rta muddatli istiqbolda korxonalarni modernizatsiyalash bo'yicha kutilayotgan ehtiyojlar hamda O'zbekiston iqtisodiyotining moliyaviy imkoniyatlaridan kelib chiqib, aytish mumkinki, yaqin yillarda bank tizimi jami kredit portfelida investitsion kreditlarning yanada o'sishini kutish mumkin. Bu esa, tijorat banklarining investitsion loyihalarni moliyalashda bank risklarini boshqarish zaruratini yuzaga keltiradi va dolzarbligini oshiradi. Alohida ta'kidlash o'rinliki, investitsion loyihalarni moliyalashtirish bankning yuqori riskli faoliyati hisoblanib, bu turdagi risklarni boshqarish murakkab va ko'p pog'onali jarayon hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, investitsion loyihalarni moliyalashtirish bilan shug'ullanuvchi tijorat banklari riskni boshqarish maqsadida risk-menejment jarayoniga ko'maklashuvchi o'ziga xos modellarni shakllantirishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bank investitsiya faoliyatiga o'z mablag'lari bilan birga, tashqaridan moliyalashtirish manbalarini jalb etish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqishi kerak. Odatda, har qanday investitsion tadbirkorlik muayyan maqsadga yo'naltirilgan, mukammal darajada yaratilgan investitsiya g'oyasiga asoslanadi. Mukammal darajada shakllantirilgan va asoslangan investitsiya g'oyasi investitsiya loyihasining qaror topishiga olib keladi.

Kredit liniyasi bir yildan oshmagan xar qanday muddatga to'lov hujjatlarini to'lash uchun beriladi, u qayta tiklanadigan va tiklanmaydigan bo'lishi mumkin. Bunda limit tugagandan so'ng bank va qarzdor o'rtasidagi munosabat o'z payoniga etadi. Ushbu berilgan ta'riflardan ko'rinib turibdiki kredit liniyasida qarz berish muddatlari turlicha T.Kosterinaning fikricha kredit liniyasi qisqa muddatga ochiladi, O.Lavrushinning fikricha muddat ahamiyatga ega emas bo'lib, asosiy e'tibor kreditning maqsimal miqdoriga karatiladi. Bulardan xulosa qilgan holda xalqaro kredit liniyasiga quyidagicha ta'rif bersak maqsadga muvofiq bo'ladi: xalqaro kredit liniyasi xalqaro moliya institutlari tomonidan qarz oluvchilarga ma'lum bir muddatga kredit limiti doirasida kredit berish majburiyatini anglatadi. Davom ettiriladigan va ettirilmaydigan kredit liniyalari o'zaro farqlanadi. Davom ettirilmaydigan kredit liniyasi ochilib ssuda berilgan va qaytarilgandan keyin mijoz va bank o'rtasidagi aloqalar tugatiladi. Davomlashtiriladigan kredit liniyasida kredit belgilangan limit asosida avtomatik ravishda beriladi va qaytariladi. Agar, bank tomonidan mijozga kredit liniyasi ma'lum tovarlarga bir shartnoma bo'yicha bir yil ichida pul to'lash uchun ochilgan bo'lsa, kredit liniyasi maqsadli bo'ladi.

Xulosa qiladigan bo'lsak O'zbekistonda "substandart", "qoniqarsiz", "shubhali" va "umidsiz" sifatida tasniflangan aktivlar bo'yicha ehtimoliy zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxiralar ajratiladi. Ular majburiy zaxiralar hisoblanadi. Bank ustav kapitali miqdori 100,0 mlrd so'mdan kam bo'lmasligi kerak. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki banklardan ularning faoliyatiga xos tavakkalchilik, iqtisodiy shart-sharoit va moliyaviy ahvolidan kelib chiqib, kapital monandligining yanada yuqori koeffitsiyenti ta'minlanishini talab qilishi mumkin. Bunday tavakkalchiliklar muammoli kreditlarning katta hajmi, sof zararlar,

aktivlarning yuqori darajada o'sishi, foiz stavkalari bo'yicha yuqori darajali tavakkalchilikning yuzaga kelishi yoki tavakkalchilikka asosalangan faoliyatga jalb qilinish kabilarni o'z ichiga oladi, biroq ular bilan cheklanib qolmaydi.

Kreditlarni monitoring qilishda muammoli kreditlarni yuzaga kelishini oldini olish zarur. AQSH tajribasiga ko'ra muammoli kreditlarni bartaraf qilish va muammoli kreditlarni default ko'rinishga yetib bormasligini ta'minlash maqsadida muammoli kreditlarni yopish uchun berilgan foizga 2 % qo'shib kreditni yopish uchun yangi kredit liniyasini chib beradi. Bunda albatta tadbirkorning moliyaviy holati o'rganiladi.

REFERENCES

1. Abdugarimova D.R "Bank garov ta'minotini baholash" Monografiya -T <Iqtisod-Moliya>,2016
2. Abdugarimova D.R "Bank garov ta'minotini baholash zarurligi va asosiy tamoyillari Monografiya -T <Iqtisod-Moliya>,2015
3. Абдиқаримова Д.Р. Банк кредитлари гаров таъминотини баҳдлаш. Монография. - Т.: «Идтисод-Молия», 2016.
4. Mamatov B.S., Xujamqulov D.Yu., Nurbekov O.Sh. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Darslik. - T.: Iqtisod-moliya, 2014.